

Okulöncesinden Liseye Öğretim Programlarında Temizlik ve Hijyen: Türkiye Örneği

Sanitation and Hygiene in Curriculum from Preschool to High School: Turkey Sample

Neşe ÖZKAL¹

¹Doç.Dr., Eğitim Programları ve Öğretimi, Eğitim Fakültesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkiye, nese.ozkal@alanya.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7854-5276>)

Geliş Tarihi: 21.09.2020

Kabul Tarihi: 29.12.2020

ÖZ

Bu çalışmada okul öncesinden liseye Türkiye’de 2019/2020 öğretim yılında uygulanmakta olan öğretim programlarında yer alan temizlik ve hijyenle ilgili öğrenme çıktılarını belirlemek ve öğretim programları yoluyla bireylerin sahip olabileceği “temizlik ve hijyen” becerilerinin düzeyini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler yönlendirilmiş içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma da veriler MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı internet sitesinde yer alan okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programlarından elde edilmiştir. Öğretim programları uzman görüşleri ile belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak taranmıştır. Belirlenen öğrenme çıktıları Bloom Taksonomisinin yeniden düzenlenmiş haline göre incelenmiş ve hem bilgi hem de bilişsel süreçler boyutunda temizlikle ilgili olarak öngörülen yeterlikler ve düzeyleri tanımlanmıştır. Araştırma sonucunda öğretim programlarında temizlik ve hijyenle ilgili doğrudan ve dolaylı olarak 35 öğrenme çıktısının yer aldığı belirlenmiştir. Öğrenme çıktılarının ilkokulda 1-4 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarında daha yoğun olarak yer aldığı, bunu sırası ile lise, ortaokul ve okulöncesi öğretim programlarının izlediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim programı, öğrenme çıktısı, temizlik, hijyen.

ABSTRACT

This study aimed to identify the learning outcomes related to hygiene and sanitation in the school curricula from pre-school to high school in 2019/2020 academic year and to present the level of “sanitation and hygiene” skills that individuals can have through education programs with the help of qualitative research method and document analysis. The data were analyzed with directed content analysis. The data in the research were obtained from the preschool, primary school, secondary school and high school curricula located on the Ministry of National Education, Board of Education website. Those curricula were combed using keywords identified by experts. The identified learning outcomes were examined based on the revised version of Bloom’s Taxonomy to define the expected competencies and levels in regards to hygiene in terms of both content and cognitive processes. According to the results, it was determined that 35 direct and indirect learning outcomes existed about sanitation and hygiene in the school curricula. It was determined that the learning outcomes were more extensive in the Social Studies curriculum in primary school through grades 1-4, followed by high school, secondary school and preschool education programs, respectively.

Keywords: Curriculum, learning outcome, sanitation, hygiene.

GİRİŞ

Çağdaş sağlık anlayışı, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde tüm sektörlerin eşgüdümlü bir biçimde çalışmasını önermektedir (Soyluoğlu, 2003). Eğitim sektörü de bunlardan birisidir. Okullar, çocuklar ve gençlerin günün önemli bir zaman dilimini geçirdikleri yerdir. Okulda profesyonel öğreticiler çocukları ve gençleri eğitim programları aracılığı ile sağlıklı bir gelişim için planlı bir biçimde yönlendirirler. Bireyler temel sağlık davranışlarını okul dönemlerinde kazanırlar. Okullarda sağlık eğitim programının bir parçası da bireylere temizlik ve kişisel hijyen alışkanlıkları kazandırmaktır (Mermer, Durusoy, Türk ve Coyle, 2016). Temizlik; “temiz olma durumu, arılık” (TDK, 2011) olarak tanımlanmaktadır. Hijyen ise; “Sağlığa zarar verecek ortamlardan korunmak için yapılacak uygulamalar ve alınan temizlik önlemlerinin tümü” (TDK, 2011) olarak adlandırılır. El, yüz, kulak, ayak, tırnak, ağız ve diş temizliği kişisel hijyen uygulamaları içerisinde sayılabilir. Kişisel hijyen dışında, hijyen davranışları içerisinde gıda hijyeni, ev hijyeni, ve genel hijyen davranışları da yer almaktadır (Stevenson, Case, Hodgson, Porzig-Drummond, Barouei ve Oaten, 2009). Kişisel hijyen davranışları içerisinde özellikle el hijyeni bulaşıcı hastalıklardan korunmak için önemlidir (Mermer, Durusoy, Türk ve Coyle, 2016; Önsüz ve Hıdıroğlu, 2008).

Dünya genelinde ölüme yol açma açısından ilk sıralarda diare ve alt solunum yolu enfeksiyonları yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, 2000-2012 yılları arasında Afrika'da yaklaşık 644.000 kişi ishale bağlı hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Bu sayı küresel ölümlerin % 67'sini oluşturmaktadır (World Health Organization [WHO], 2012). Küçük yaşta çocuklar, olgunlaşmamış bağışıklık sistemleri ve günlerinin çoğunu geçirdikleri, başkalarıyla etkileşime girdikleri ve bu nedenle birçok enfeksiyona maruz kaldıkları okul ortamları nedeniyle bulaşıcı hastalıklara yetişkinlerden daha savunmasızdır. Bu, okulu hastalıkların yayılması, önlenmesi ve kontrolü için önemli bir ortam haline getirir (Mbakaya, Lee ve Lee, 2019). İshal ve solunum bozuklukları, çocukluk hastalıklarının % 80'ine ve 272 milyon gün okul devamsızlığına neden olmuştur. (World Vision International, 2020). Türkiye’de alınan sağlık raporları temel eğitim çağı çocuklarının en sık enfeksiyona bağlı hastalıkları yaşadıklarını göstermektedir (Kitiş ve Bilgili, 2011). Yapılan çalışmalar enfeksiyon sıklığı ile hijyen alışkanlıklarının ilişkili olduğunu göstermektedir (Mbakaya, Lee ve Lee, 2019). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bireylere temizlik ve hijyen alışkanlığının kazandırılmasının diare, tifo, dizanteri, Hepatit A gibi hastalıkların önlenmesinde ve ölüm oranlarının azalmasında etkili olduğunu belirtmektedir (WHO, 2009). Bu nedenle dünya’da ve Türkiye’de geçmişte ve bugün mevcut okul öğretim programlarından bağımsız olarak, okul çağı çocukları başta olmak üzere hijyen eğitim programlarının düzenlendiği görülmektedir. Bu eğitim programları içerisinde özellikle el hijyeni daha yoğundur. Yapılan hijyen eğitimlerinin sonuçları öğrencilerin yaşadığı solunum yolu ile ilgili hastalıkları ve bunlardan kaynaklanan okula devamsızlıkları azaltmada etkili olmuştur (Azor-Martinez, Cobos-Carascosa, Seijas-Vazquez, Fernandez-Sanchez, Strizzi ve Torres-Alegres, 2016; Mbakaya, Lee, ve Lee, 2019; Mermer ve diğerleri, 2016; Roberts, Smith, Jorm, Patel, Douglas ve McGilchrist, 2000; White, Kolble, Carlson, Lipson, Dolan, Ali ve Cline, 2003).

Okulların temiz ve hijyenik olması ve çocukların temizlik ve hijyen davranışları kazanmaları önemlidir. Özellikle bugün tüm dünya’nın birlikte mücadele verdiği “Covid-19 pandemisi” temizlik ve kişisel hijyenin hayati rolünü bir kez daha göz önüne sermiştir. Henüz bir aşı ya da yüzde yüz etkili bir tedavi prosedürü bulunmuş değildir. Bu nedenle resmi ve özel kurum ve kuruluşlar Covid-19’a karşı alınan önlemler içerisinde hazırladıkları tüm basılı ve görsel yayımlarında *temizlik ve hijyen* uygulamalarının nasıl yapılacağına ayrıntılı bir biçimde yer vermişlerdir (örneğin; TSE, 2020; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020 vb). Üniversiteler Covid 19 pandemisine karşı korunma ve hijyen eğitimi sertifikalı kurs programları başlatmışlardır (Örneğin; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2020; Yalova Üniversitesi, 2020). Küresel olarak salgının insan sağlığını tehdit etmeye devam ettiği bugünlerde temizlik, hijyen ve el hijyeni en önemli uyarılardan biri olarak vurgulanmaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde kamu ve özel kurumların yayınladığı kamu spotlarının, broşürlerin, duyuruların, sosyal medya paylaşımlarının bireyler üzerinde temizlik ve hijyenle, özellikle de el hijyeni ile ilgili bireylerin

hijyen alışkanlıkları üzerinde olumlu etkileri olmuştur (Uğurlu, Durgun, Nematlu ve Kurd, 2020). Bu durum bireylerin bilgi, beceri eksikliklerinin giderilmesi, farkındalık ve tutumlarının artırılması için temizlik ve hijyenle ilgili eğitim programlarına olan gereksinimi de ortaya çıkarmıştır.

Temizlik ve hijyen uygulamaları kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Temizlik ve hijyen ile ilgili ilk eğitimler öncelikle ailede informal eğitim süreçleri ile kazanılmaktadır. Temizlik ve hijyen çocuğun okula başlaması ile birlikte okullarda düzenlenen ders dışı etkinlikler ve öğretim programları aracılığı ile kazandırılmaya çalışılır. Türkiye’de okullarda Sağlık haftası (07-13 Nisan), Ağız ve dış sağlığı günü (18-24 Kasım) vb. gibi belirli gün ve haftalarda ders dışı etkinliklerin düzenlendiği görülmektedir. Bu etkinlikler dışında okullarda okul yönetimince seçilen çeşitli etkinlikler de düzenlenebilmektedir. Temizlik ve hijyen yeterlikleri sağlık eğitimini temel alan bağımsız dersler aracılığıyla kazandırılmanın yanısıra farklı derslerin (Örneğin, Hayat Bilgisi, Biyoloji, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi vb. gibi) öğretim programlarında yer alan öğrenme çıktıları aracılığıyla da kazandırılabilir. Türkiye’de ki durum incelendiğinde 2019-2020 öğretim programlarına göre sağlık eğitimine yönelik ortaöğretimde okutulan *Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü* adlı bir ders olduğu görülmektedir (MEB, 2018).

Türkiye’de 2006 yılında tüm okullarda uygulamaya konulan “Beyaz Bayrak” projesi’de temizlik ve hijyenle ilgilidir. Proje okullarda temizlik ve hijyenin teşvik edilmesi için bir denetim oluşturma amacını taşımaktadır. Proje Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2006) ve Sağlık Bakanlığı arasında 03.08.2006 tarihinde *Beyaz Bayrak İşbirliği Protokolü* ile başlamıştır. Proje kapsamında belirlenen kriterlere göre denetlenerek belli bir puana ulaşan okullara *beyaz bayrak sertifikası* verilmesi şeklinde uygulanmıştır. Bu projede yer alan “Eğitim öğretim yılı içerisinde öğrencilere yönelik sağlık, hijyen, çevre sağlığı vb. eğitimler düzenlenmiştir” maddesi dışında beyaz bayrak projesi denetim formunda yer alan diğer maddeler daha çok okul yönetimlerince sağlanacak olan fiziksel düzenlemelerle ilişkilidir. Ancak denetim formunda yer alan bu maddenin uygulanması zorunlu değildir. Bu anlamda proje katılan okulların fiziksel temizlik ve hijyenine katkı sağlamış ancak bireysel olarak öğrencilerin temizlik ve hijyen davranışlarına ilişkin katkıları sınırlı kalmıştır. Türkiye’de *Beyaz Bayrak* projesi uygulaması dışında daha çok sağlık çalışanları tarafından uygulanan bağımsız araştırma projeleri kapsamında genel hijyen (Mermer, Durusoy, Türk, Coyle, 2016), el hijyeni (Coştan Şimşek 2011), genital hijyen (Koyun, Özpulat, Özvarış, 2013), özbakım (Uzunçakmak 2012) ve oral hijyen (Köse, Güven, Mert, Esen, Eraslan, 2010) konusunda okullarda müdahale eğitim programlarının da düzenlendiği görülmektedir. Yapılan müdahale programlarının temizlik ve kişisel hijyenle ilgili olarak olumlu etkileri belirlenmiştir.

Temizlik ve hijyene ilişkin doğru kazanımların alışkanlığa dönüşmesi özelde çocuğun genelde toplumun/toplumların sağlığının korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada Türkiye’de yapılan araştırma sonuçlarının temizlik ve hijyenle ilgili bilgi ve alışkanlıkların yetersiz olduğunu (Abay ve Özvarış, 2018; Kırım ve Hırça, 2015; Oğuzöncül, Bulut, Pirinçci, Yurt ve Deveci, 2020; Önsüz ve Hıdıroğlu, 2008; Taşkiran, Khorshid ve Sarı, 2019; Yılmaz ve Özkan, 2009) göstermesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Geçmişte, bugün ve gelecekte de yaşanması muhtemel olan, insan sağlığını tehdit eden hastalıklardan korunmak, yayılmasını önlemek, bireyin bizzat kendisini, toplumun ve aslında küresel olarak dünyanın sağlığını korumak için bireylere örgün eğitim kurumlarında doğru temizlik ve hijyen alışkanlığının kazandırılması bir zorunluluktur. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de öğretim programlarımızda yer alan temizlik ve hijyenle ilgili öğrenme çıktılarını belirleyerek, öğretim programları yoluyla Türkiye’de bireylerin sahip olabileceği *temizlik ve kişisel hijyen* becerilerinin düzeyini ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veriler doküman analizi ile toplanmıştır. Dökümanlar MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı internet sitesinde yer alan okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programlarından oluşmaktadır (MEB, 2020). Meslek liseleri ve yabancı dil dersleri öğretim programları araştırma kapsamına alınmamıştır. Çalışma kapsamında 2019-2020 öğretim yılında uygulamada olan okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programları incelenmiştir. Araştırmada dokümanlar yönlendirilmiş içerik analizi ile çözümlenmiştir. Yönlendirilmiş içerik analizinde kuram ya da kuramsal çerçeve doğrulanmaya çalışılır. Analiz öncesinde belirlenmiş olan kategorilere göre kodlar çıkartılır (Hsieh ve Shannon, 2005). Bu çalışmada Öğretim programlarının tümü uzman görüşü ile belirlenen ve Tablo 1’de belirtilen anahtar kelimeler kullanılarak taranmıştır.

Tablo 1. Temizlik ve Hijyen ile İlgili İncelenen Anahtar Sözcükler

Temizlik	El yıkama	Ayak bakımı
Hijyen	Diş fırçalama	Tırnak bakımı
Kişisel bakım	Yüz yıkama	Temizlik malzemesi
Öz bakım	Dezenfektan	

Anahtar kelimelerin belirlenmesinde Eğitim Programları ve Öğretim alanında görev yapan bir öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Bu anahtar kelimelere göre dökümanlar (öğretim programları) çözümlenmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında yer alan öğretim programları araştırmacı tarafından tek tek okunarak, programların tümü gözden geçirilmiştir.

Öğretim programlarında yer alan *temizlik ve hijyen* ile ilgili öğrenme ıktıları derslere ve sınıf düzeylerine göre kodlanmıştır. Öğretim programlarında öğrenme çıktılarında açıkça yer almasa da açıklamalarında *temizlik ve hijyene* ilişkin etkinliklerin vurgulandığı öğrenme ıktıları da kodlanmıştır. Belirlenen öğrenme ıktıları Bloom Taksonomisinin yeniden düzenlenmiş haline göre incelenmiş ve sonuçlar içerik hem de bilişsel süreçler boyutunda temizlik ve hijyen ile ilgili olarak öngörülen yeterlikler ve düzeyleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Kodlamalarla ilgili olarak Eğitim Programları ve Öğretim alanında görev yapan nitel çalışma ve eğitim bilimleri alanında deneyimli bir öğretim üyesi tarafından incelenmiş ve görüşleri alınarak meslektaş yardımı (peer debriefing) gerçekleştirilmiştir (Miles ve Huberman, 1984).

Türkçe dersi öğretim programı (1-8) öğrenme çıktılarında doğrudan ya da dolaylı olarak öğrenme çıktısına ilişkin açıklamalarda *Temizlik ve Hijyen* ile ilgili belirlenen anahtar kelimelere ulaşılamamıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programında (1-8) her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesini öngörmektedir. Sağlık ve spor teması bu temalar içinde yer almaktadır. Sağlık ve spor teması altında hastalıklardan korunma, öz bakım, temizlik vb. gibi araştırma kapsamında yer alan anahtar kelimelerle ilgili konu önerileri bulunmaktadır. Bu temalar Türkçe ders kitaplarında konular ve etkinlikler yoluyla işlenmektedir. *Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk* temaları tüm sınıf düzeylerinde zorunludur. Ancak diğer temalar seçmelidir. Sağlık ve spor teması da seçmeli olarak kitap yazarlarınca seçilmesi durumunda işlenmektedir. Araştırma veri toplama aracı öğretim programlarıdır. Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler incelenmemiştir. Bu nedenle Türkçe dersinde Temizlik ve Hijyenle ilgili etkinliklerin incelenmemesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

BULGULAR

Öğretim programlarımızda yer alan temizlik ve hijyen’le ilgili öğrenme ıktıları öğretim düzeylerine göre gruplanarak tablolarda sunulmuştur. Tablo 2’de okulöncesi öğrenme ıktıları yer almaktadır.

Tablo 2. Okulöncesi Öğretim Programı Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktıları

Ders	Sınıf	No	Öğrenme Çıktısı
	OÖ	1	Nesne veya varlıkları özelliklerine göre gruplar*
		2	Değişik ortamlardaki kurallara uyar*
		3	Bedeniyle ilgili temizlik kurallarını uygular
		4	Günlük yaşam becerileri için gerekli araç ve gereçleri kullanır*

*Öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle “temizlik ve hijyen ile” ilişkilendirilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi okul öncesi öğretim programında yer alan 4 öğrenme çıktısı doğrudan ve dolaylı olarak temizlikle ilişkili olarak bulunmuştur. Tablo 2’de yer alan “*Nesne veya varlıkları özelliklerine göre gruplar*” olarak okul öncesi öğretim programında yer alan öğrenme çıktısı 1’in göstergeleri “*Nesne/varlıkları rengine, şekline, büyüklüğüne, uzunluğuna, dokusuna, sesine, yapıldığı malzemeye, tadına, kokusuna, miktarına ve kullanım amaçlarına göre gruplar*” olarak belirtilmiştir. Okul öncesi öğretim programında bu öğrenme çıktısı ile ilgili açıklamalarda çocukların nesnelere “*kullanım amaçları olarak temizlik için kullanılanlar*” gibi özelliklerine göre gruplaması beklendiği ifade yer almaktadır. Bu nedenle öğrenme çıktısı “temizlik”le ilişkilendirilerek tabloda yer almıştır. Bu çıktı temizlikle ilgili olarak çocuğun temizlikte kullanacağı malzemeleri tanımasını sağlar.

Tablo 2’de yer alan öğrenme çıktısı 2’nin göstergeleri “*Değişik ortamlardaki kuralların belirlenmesinde düşüncesini söyler. Kuralların gerekli olduğunu söyler. İstekleri ile kurallar çeliştiğinde kurallara uygun davranır. Nezaket kurallarına uyar*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu öğrenme çıktısı ile ilgili olarak okul öncesi öğretim programında yer alan açıklamalarda çocukların “*temizlik kuralları (tuvaletten sonra ve yemekten önce/sonra ellerini yıkama vb)*” uymaları gereken kurallar” olarak belirtilerek, çocukların bu kuralları içselleştirebilmesi, günlük yaşamının bir parçası haline getirebilmesi için etkinlikler aracılığıyla doğru tutumlar ve beceriler kazandırılması amaçlanmıştır.

Tablo 2’de yer alan öğrenme çıktısı 3 ise doğrudan çocuğa temizlik alışkanlığı kazandırmakla ilişkilidir. Okul öncesi öğretim programında göstergeleri “*Saçını tarar, dişini fırçalar; elini, yüzünü yıkar, tuvalet gereksinimine yönelik işleri yapar*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu öğrenme çıktısı ile ilgili olarak öğretim programında yer alan açıklamalarda “*çocuğun yaşının büyümesiyle birlikte yetişkin desteğinin azaltılarak beden temizliğine ilişkin davranışları göstermesi*” beklendiği ifade edilmiştir. Tablo 2’de yer alan öğrenme çıktısı 4’ün göstergeleri arasında “*Beden temizliğiyle ilgili malzemeleri kullanır. Çevre temizliği ile ilgili araç ve gereçleri kullanır*” ifadeleri yer almaktadır. Bu öğrenme çıktısı ile ilgili olarak Okul öncesi öğretim programında yer alan açıklamalarda;

“*Çocuklara hem beslenme ve öz bakım için gerekli araç gereçleri (kaşık, çatal, bıçak, sabun, şampuan, tarak, diş fırçası, havlu, tuvalet kâğıdı gibi) hem de evde ve okulda temizlik ve toplanma için gerekli araç ve gereçleri (toz bezi, süpürge gibi) kullanabilmesi için gerekli fırsatlar verilmelidir*”

ifadeleri yer almaktadır. Bu çıktı da çocuğun temizlik malzemelerini, araç ve gereçlerini bağımsız olarak kullanabilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Tablo 2’de yer alan öğrenme çıktıları düzenlenmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreçler boyutlarına göre çözümlenerek sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3’e göre okulöncesi programlarındaki temizlikle ilgili öğrenme çıktılarının bilgi boyutunda sırası ile işlemsel alanda ve kavramsal alanda, bilişsel süreçlerde ise uygulama ve anlama düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Okulöncesi Öğretim Programlarındaki Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktılarının Düzenlenmiş Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal		1				
İşlemsel			2,3,4			
Üst bilişsel						

Tablo 4’te temizlikle ilgili ilkökul öğretim programlarında yer alan öğrenme çıktıları yer almaktadır. Tablo 4’de görüldüğü gibi 1-4 ilkökul öğretim programları incelendiğinde temizlikle ilgili olarak Hayat Bilgisinde 11, Beden eğitiminde 2 ve Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde 2 olmak üzere 15 öğrenme çıktısı doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur.

Tablo 4. İlkokul (1-4) Öğretim Programı Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktıları

Ders	Sınıf	No	Öğrenme Çıktısı
Hayat Bilgisi (1-3)	1	1	Tuvalet kullanma ve temizlik alışkanlığı geliştirir.
	1	2	Kişisel bakımını düzenli olarak yapar.
	1	3	Sağlığını korumak için alması gereken önlemleri fark eder*
	1	4	Temizlik kurallarına dikkat ederek kendisi için yiyecek hazırlar.
	1	5	Sınıf içi kuralları belirleme sürecine katılır*
	1	6	Doğayı ve çevresini temiz tutma konusunda duyarlı olur.**
	2	7	Okul kaynaklarını ve eşyalarını kullanırken özen gösterir*
	2	8	Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder.
	2	9	Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.
	3	10	Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar.
	3	11	Kişisel bakımını yaparken kaynakları verimli kullanır.
Beden Eğitimi (1-4)	1	12	Oyun ve fiziki etkinliklere katılırken temizlik alışkanlıkları sergiler.
	2	13	Oyun ve fiziki etkinliklerde dikkat edilmesi gereken hijyen ilkelerini nedenleriyle açıklar.
Din kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8)	4	14	İslam dininin temizliğe verdiği öneme örnekler verir.
	4	15	Temiz ve düzenli olmaya özen gösterir.

*Öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle “temizlik ve hijyenle” ilişkilendirilmiştir.

**Duyuşsal alan kapsamına girmektedir.

Tablo 4’de yer alan öğrenme çıktısı 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15 doğrudan temizlikle ilişkilidir. Öğrenme çıktısı 1 ile ilgili olarak Hayat Bilgisi öğretim programında “tuvaletleri nasıl kullanması gerektiği....üzerine durulur” açıklaması yer almaktadır. Öğrenme çıktısı 2 ile ilgili olarak Hayat Bilgisi öğretim programında “*El, yüz yıkama ve dişleri usulüne uygun olarak fırçalama, banyo yapma, saç tarama, tuvalet eğitimi ile günlük kıyafetlerini giyme ve özenli kullanma üzerinde durulması, kişisel bakımda sürekliliğin sağlanmasının vurgulanması*”na ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Hayat Bilgisi öğretim programında Öğrenme çıktısı 3 ile ilgili olarak;“*Kişisel temizliğini yapma, mevsime uygun giyinme, meyve ve sebzeleri tüketmeden önce yıkama, ... üzerinde durulacağı*” belirtilmektedir. Öğrenme çıktısı 4’ün açıklamalarında çocuğa “*Yemeğe başlamadan önce ellerini yıkaması gerektiğinin hatırlatılacağı*” yer almaktadır. Öğrenme çıktısı 1, 2, 3,ve 4 okulöncesinde çocuklara kazandırılmaya çalışılan özbakım, kişisel hijyen ve temizlik davranışlarının devamı niteliğindedir. Öğrenme çıktısı 10’la ilgili olarak “*Ortak kullanıma açık mekânları, tuvalet ve lavaboları temiz, hijyen kurallarına uygun kullanmanın önemi üzerinde durulur*” açıklaması yer almaktadır.

Hayat Bilgisi öğretim programında öğrenme çıktısı 5’te “*sınıf eşyalarını özenli kullanma, sınıfını temiz tutma, ... kendisini ve çevresini temiz tutma gibi kuralların gerekliliğinden hareketle*

konu açıklanır” 6’da “Doğayı ve çevreyi temiz tutmak için gerekenlerin yapılması ve bu konuda çevredekilerin nezaket kuralları çerçevesinde uyarılması üzerinde durulur” ve öğrenme çıktısı 9’la ilgili olarak “Kişisel temizlik ve çevre temizliği üzerinde durulur” açıklamaları yer almaktadır. Bu çıktılarda çocuğun kendisi ile birlikte çevresini de temiz tutmaya yönlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Öğrenme çıktısı 7’de ise “Elektrik, su, temizlik malzemeleri ile okula ait ders araç ve gereçlerinin kullanımında tasarrufa özen gösterilmesi gibi konular üzerinde durulur” ifadeleri yer almaktadır. Öğrenme çıktısı 11’de “kişisel bakımı yaparken tasarruflu olmakla” ilgilidir. Bu çıktılarda “temizlik” ve “kişisel bakım” anahtar kelimeleri geçmekle birlikte amacın çocuğa tasarruflu olmayı kazandırmak olduğu görülmektedir.

Öğrenme çıktısı 14’e ilişkin Din kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında yer alan açıklamalarda “ibadet temizlik ilişkisine ve abdestin alınışına değinilir. Ahlaki güzellik ile manevi temizlik arasında ilişki kurulur” ifadeleri yer almaktadır. Bu açıklamaya göre abdest el, ağız, burun, yüz, kulak, boyun ve ayak hijyenini içerdiği için çocuğun kişisel temizliği için katkı sağlar. Açıklamanın 2. bölümü ise bu çalışmanın konusu olan somut temizlik ve hijyenle ilişkili değildir.

Öğrenme çıktısı 15’e ilişkin “Ev, okul ve çevre temizliğinin yanı sıra öğrencilerin öz bakım becerilerini geliştirecek; yemek öncesi ve sonrası el ve ağız temizliği, beden, giysi temizliği gibi konular üzerinde durulur” ifadeleri yer almaktadır. Bu öğrenme çıktısında okulöncesi ve ilkökul Hayat Bilgisi dersinde çocuğa kazandırılmaya çalışılan özbakım, kişisel hijyen ve temizlik davranışlarının devamı niteliğindedir.

Tablo 4’te yer alan öğrenme çıktıları düzenlenmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreçler boyutlarına göre çözümlenerek sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir. Tablo 5’e göre ilkökul öğretim programlarındaki temizlikle ilgili öğrenme çıktılarının bilgi boyutunda okulöncesinde olduğu gibi işlemsel alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Kavramsal boyut ikinci sıradadır. Öğrenme çıktılarının bilişsel süreçlerde uygulama düzeyinde yoğunlaştığı bunu anlama boyutunun izlediği görülmektedir.

Tablo 5. İlkokul (1-4) Öğretim Programlarındaki Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktılarının Düzenlenmiş Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal		3,7,8,9, 13,14				
İşlemsel			1,2,4,5,10,11 12,15			
Üst bilişsel						

Tablo 6’da görüldüğü gibi 5-8 ortaokul öğretim programları incelendiğinde temizlikle ilgili olarak, Spor ve Fiziki Etkinlikler (5-8) 1, “Fen bilimleri”nde 3, “Peygamberimizin Hayatı” dersinde 2 olmak üzere 6 öğrenme çıktısı doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur.

Tablo 6. Ortaokul (5-8) öğretim programı temizlik ve hijyenle ilgili öğrenme çıktıları

Ders	Sınıf	No	Öğrenme çıktısı
Seçmeli Spor ve Fiziki Etkinlikler (5-8)	5	1	Spor ve fiziki etkinliklerde kişisel bakımını ve temizliğini yapmayı alışkanlık haline getirir **
Fen Bilimleri (3-8)	8	2	Asit ve bazların temizlik malzemesi olarak kullanılması esnasında oluşabilecek tehlikelerle ilgili gerekli tedbirleri alır*
	6	3	Kan bağışının toplum açısından önemini değerlendirir*
	6	4	İnsanda üremeyi sağlayan yapı ve organları şema üzerinde göstererek açıklar*
Peygamberimizin Hayatı Dersi	5	5	Peygamberimizin temizlik ilkelerini kendi hayatında uygulamaya istekli olur
	5	6	Peygamberimizin yeme içme konusundaki ölçülerini açıklar *

*Öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle “temizlik ve hijyenle” ilişkilendirilmiştir.

**Bu öğrenme çıktısı devinişsel alan kapsamına girmektedir ve Spor ve Fiziki Etkinlikler basketbol, bisiklet, atletizm, okçuluk, tenis ve yüzme modüllerinde de yer almıştır.

Tablo 6’da yer alan öğrenme çıktısı 1 ve 5 doğrudan temizlikle ilişkilidir. Fen bilimleri dersinde yer alan öğrenme çıktısı 2 ise temizlik malzemeleri ile ilgili öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle bu tablo da yer almıştır. Öğrenme çıktısı 3 “*Kan bağışı sırasında dikkat edilmesi gereken hijyene vurgu yapılır*” ve öğrenme çıktısı 4 ise “*Üreme sistemi sağlığında hijyenin önemi vurgulanır*” açıklamaları nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı Dersinde yer alan Öğrenme çıktısı 6 ise öğretim programında öğrenme çıktısı işlenirken “*nimete şükür, helal ve temiz gıdalarla beslenme, ölçülü beslenme, israftan kaçınma ve Peygamberimizin mütevazı sofraları tercih etmesi konularına değinilecektir*” açıklamaları nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Ortaokul programlarında da öğrenene temizlik alışkanlığı kazandırma vurgulanmaktadır. Ortaokulda kendi kişisel temizliğinin dışında yiyeceklerin temizliği ve temizlik sırasında kullanılacak malzemelerde eklenerek yakından uzağa doğru bir genişleme yapılmıştır. Ayrıca el, diş, ayak gibi uzuvların yanı sıra üreme sistemlerinde hijyen gibi daha zor ve karmaşık düzeylere öğrencilerin dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

Tablo 6’da yer alan öğrenme çıktıları düzenlenmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreçler boyutlarına göre çözümlenerek sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7’e göre ortaokul öğretim programlarındaki temizlikle ilgili öğrenme çıktılarının daha çok bilgi boyutunda kavramsal alanda yer aldığı görülmektedir. Bunu işlemsel alan izlemektedir. Öğrenme çıktılarının bilişsel süreçlerde anlama ve uygulama düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Ortaokul (5-8) Öğretim Programlarındaki Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktılarının Düzenlenmiş Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal		3,4,6	5			
İşlemsel			2			
Üst bilişsel						

Tablo 8’de ise ortaöğretim öğretim programlarında temizlikle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğu düşünülen öğrenme çıktıları yer almaktadır.

Tablo 8. Lise Öğretim Programı Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktıları

Ders	Sınıf	No	Öğrenme çıktısı
Fizik	12	1	Fotoelektrik olayın günlük hayattaki uygulamalarına örnekler verir*
Kimya (9-12)	9	2	Kimyanın ve kimyacıların günümüzdeki çalışma alanlarını açıklar*
		3	Hava, su ve toprak kirliliğine sebep olan kimyasal kirleticileri açıklar*
	10	4	Çevreye zarar veren kimyasal kirleticilerin etkilerinin azaltılması konusunda çözüm önerilerinde bulunur*
		5	Günlük hayatta asit ve bazlarla çalışırken alınması gereken sağlık ve güvenlik önlemlerini açıklar*
Görsel sanatlar (9-12)	10	6	Üç boyutlu çalışmalarında sanatsal düzenleme ilkelerini uygular*
		7	Sağlıklı yaşam için hijyenin önemini açıklar.
Sağlık ve Trafik Kültürü	11	8	Ağız ve diş sağlığının korunması için yapılması gerekenleri açıklar.
		9	Sindirim sisteminin sağlıklı yapısının korunması için yapılması gerekenlere ilişkin çıkarımlarda bulunur*
Biyoloji	9	10	Kişisel bakımın ve temizliğin önemini açıklar
Bedен eğitimi ve spor			

*Öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle “temizlik ve hijyenle” ilişkilendirilmiştir.

Lise öğretim programlarına bakıldığında “temizlik ve hijyen” le ilgili doğrudan öğretim çıktılarının diğer öğretim kademelerine göre daha az olduğu görülmektedir. Tablo 8’de yer alan

öğrenme çıktısı 1 Fizik dersi öğretim programında “Fotoelektrik olayın günlük hayattaki olumlu (musluklarda hijyenin sağlanması gibi) ve olumsuz (sahte güneş gözlüklerinin kullanımı gibi) etkileri üzerinde durulur” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Tablo 8’de yer alan öğrenme çıktısı 2 ise 9. sınıf Kimya dersi öğretim programında “İlaç, gıda, temizlik, adli kimya, enerji, madencilik, gübre, petrokimya, arıtım, boya-tekstil alanlarının kimya ile ilişkisi belirtilerek kariyer bilincinin oluşmasına katkı sağlanır” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir.

Öğrenme çıktısı 3 ve 4 ise 9. sınıf Kimya dersi öğretim programında “Öğrencilerin çevre temizliği konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla grup arkadaşlarıyla birlikte kampanya geliştirmeleri ve sunmaları sağlanır” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Öğrenme çıktısı 5 ise 10. sınıf Kimya dersi öğretim programında “Birbiriyle karıştırılması sakıncalı evsel kimyasallara (çamaşır suyu ile tuz ruhu) örnekler verilir. Aşırı temizlik malzemesi ve lavabo açıcı kullanmanın sağlık, çevre ve tesisat açısından sakıncaları üzerinde durulur” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir.

Öğrenme çıktısı 6 ise 10. Sınıf Görsel sanatlar dersi öğretim programında “Sorumluluk kazanmalarını sağlamak amacıyla öğrencilerin, çalışma bitiminde çevresel temizliklerini kendilerinin yapmaları gerektiği vurgulanır” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Öğrenme çıktısı 7 ve 8 Sağlık ve Trafik Kültürü dersi öğretim programında doğrudan temizlikle ilişkilidir. Bu öğrenme çıktılarının açıklamalarında

“Kişisel temizliğin (el, yüz, boyun, koltukaltı, kulak, burun, saç, ayak temizliği, tuvalet sonrası temizlik, banyo yapma) gerekliliği üzerinde durulur. Kişiye özel (diş fırçası, tarak, havlu, turnak makası, tıraş bıçağı, lif, çorap, terlik, kulaklık vb.) eşyaların hijyen açısından başkalarıyla paylaşılmaması gerektiği vurgulanır. Su ve besin hijyeninin önemine değinilir. Çevresel hijyenle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlara (malzemelerin temiz tutulması, yerlere çöp atılmaması, tükürülmemesi ve gereksiz deodorant kullanılmaması) değinilir” ve “Diş sağlığının korunmasında dikkat edilmesi gerekenler örneklerle açıklanır. Diş fırçalama zamanı, usulü, diş fırçası seçimi ve diş macununun ne kadar kullanılması gerektiği hakkında bilgi verilir” ifadeleri yer almaktadır.

Öğrenme çıktısı 9 Biyoloji dersi öğretim programında “Tüketilen besinlerin temizliği, lif açısından zengin gıdalarla doğal beslenmenin önemi vurgulanır” açıklaması nedeniyle temizlikle ilişkilendirilmiştir. Öğrenme çıktısı 10 Beden eğitimi ve spor dersi öğretim programında doğrudan temizlikle ilişkilidir. Lise öğretim programlarında da öğrenene kişisel temizliğini yapma alışkanlığının yanı sıra çevresini temiz tutma sorumluluğunun verilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca lise öğretim programlarında temizlik malzemeleri, kullanımları ve yanlış kullanım nedeniyle oluşabilecek bireysel ve çevresel etkileri ile ilgili bireylerin bilinçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 8’de yer alan öğrenme çıktıları düzenlenmiş Bloom taksonomisinin bilgi ve bilişsel süreçler boyutlarına göre çözümlenerek sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. İlkokul (1-4) Öğretim Programlarındaki Temizlik ve Hijyenle İlgili Öğrenme Çıktılarının Düzenlenmiş Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal		2,3,5,7,8,9,10	1			4
İşlemsel			6			
Üst bilişsel						

Tablo 9 incelendiğinde lise öğretim programlarındaki temizlikle ilgili öğrenme çıktılarının bilgi boyutunda kavramsal alanda yer aldığı görülmektedir. Öğrenme çıktılarının bilişsel süreçlerde ise anlama düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’de 2019/2020 okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programlarımızda yer alan temizlik ve hijyen ile ilgili öğrenme çıktıları incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda öğretim programlarında temizlik ve hijyenle ilgili doğrudan 17 ve dolaylı olarak 18 olmak üzere 35 öğrenme çıktısının yer aldığı belirlenmiştir. Öğrenme çıktılarının ilkokulda 1-4 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarında daha yoğun olarak yer aldığı, bunu sırası ile lise, ortaokul ve okulöncesi öğretim programlarının izlediği belirlenmiştir.

Okul öncesinde öğretim programlarında yer alan kişisel temel bakım becerileri kazandırılmaya yönelik olan temizlikle ilgili öğrenme çıktılarının ilkokulda çevresini, yiyeceklerini, diğerlerinin sağlığını da korumaya yönelik olarak genişlediği görülmektedir. Okul öncesi ve ilkokul öğretim programlarında temizlikle ilgili olarak *çocuğun temizlik yapma alışkanlığı kazanması* vurgulanmıştır. Ortaokul öğretim programlarında da temizlikle ilgili olan öğrenme çıktılarında *öğrenene temizlik alışkanlığı kazandırma* vurgulanmaktadır. Yanı sıra ortaokulda kendi kişisel temizliğinin dışında yiyeceklerin temizliği ve temizlik sırasında kullanılacak malzemelerde eklenerek yakından uzağa doğru bir genişleme yapılmıştır. Lise öğretim programlarında ise öğrenene kişisel temizliğini yapma alışkanlığının yanı sıra “*çevresini temiz tutma sorumluluğu*”nun verilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca lise öğretim programlarında temizlik malzemeleri, kullanımları ve yanlış kullanım nedeniyle oluşabilecek bireysel ve çevresel etkileri ile ilgili bireylerin bilinçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Çalışmada okulöncesi ve ilkokul öğretim programlarında temizlik ve hijyenle ilgili öğrenme çıktılarının düzenlenmiş Bloom taksonomisine göre bilgi boyutunda işlemsel alanda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Ortaokul ve lise öğretim programlarındaki temizlikle ilgili öğrenme çıktıları ise bilgi boyutunda kavramsal alanda yoğunlaşmıştır. Çocukların hijyen kurallarını davranışa dönüştürülmesi açısından okulöncesi ve ilköğretim çağı önemlidir. Okulöncesi eğitim kurumları ve okulöncesine erişim şansı olmayan çocuklar için ilkokulla birlikte ailelerinden edindikleri temizlik ve hijyenle ilgili bilgilerine yenilerini eklerler. Daha erken yaşlarda kişisel hijyenin davranışa dönüştürülmesi daha kolaydır. Evde öğrendikleri kişisel hijyen bilgilerinin okulda doğru bir biçimde verilmesi ileriki yıllarda sağlıklı bir birey ve dolayısı ile sağlıklı bir toplumun temelini oluşturacaktır (Önsüz ve Hıdroğlu, 2008).

Okullar sosyal bir ortam olarak çocukların akranlarıyla birlikte yeme, içme, tuvalet vb. gibi günlük temizlik, kişisel hijyenle ilgili birçok beceriyi kazanması için kontrollü ortamlar sunmaktadır. Ancak temizlik ve hijyenle ilgili öğrenme çıktılarının bilgi düzeyinde olması da davranış değişikliği için yeterli değildir, uygulamalı olarak kazandırılması gerekmektedir (Kandemir, Durduran, Pekcan, ve Duman, 2016). Özellikle erken çocuklukta çocuklar etkinlikleri bizzat kendileri yaparak öğrenebilirler. Bu nedenle okulöncesi ve ilkokul öğretim programlarında öğrenme çıktılarının işlemsel alanda yoğunlaşmış olması olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ancak özellikle okul öncesi eğitimin Türkiye’de zorunlu olmaması nedeniyle çocukların bir bölümü bu kazanımlara ulaşamayacak olmaları bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Ergenlik döneminde bireyden beklenen aile ve önceki eğitim düzeylerinden edindikleri ile artık kişisel temizlik ve hijyen uygulamalarını bağımsız olarak gerçekleştirebilmesidir. Ancak ergenlik dönemi de bireylerin doğru yönlendirilmeleri ve doğru kişisel hijyen alışkanlıkları kazandırılması gereken bir dönemdir (Gün ve Adana, 2019). Türkiye el yıkama araştırması sonuçları adölesan yaş grubunu el hijyeni açısından dezavantajlı grup olarak nitelenmiştir. Kırım ve Hırça (2015) lise öğrencilerinin kişisel hijyen ve temizlik alışkanlıklarının yeterli olmadığını belirlemişlerdir. Bu nedenle ortaokul ve lise de öğretim programlarında öğrenme çıktılarının azlığı ve daha çok kavramsal alanda olması doğru davranışın alışkanlığa dönüşmesi açısından yeterli olmayabilir.

Bu durum yetişkinler açısından da farklı değildir. Taşkiran, Khorshid ve Sarı (2019) üniversite öğrencilerinin doğru hijyen davranışlarının olumsuz yönde olduğunu belirlemişlerdir. Uğurlu, Durgun, Nemutlu, ve Kurd, (2020) yaptıkları çalışmaları sonucunda COVID-19 pandemisi sürecinde bireylerin yetersiz el hijyenine sahip olduklarını ve bu konuda yoğun bir

halk sağlığı eğitim programına ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye’de mesleki eğitim merkezine devam eden bireyler üzerinde yapılan çalışma diş hijyeni uygulama ve bilgileri açısından riskli olduklarını göstermiştir (Gün ve Adana, 2019). Erarslan (2011) ise sınıf öğretmenleri adaylarının hijyen konusunda yeterli dikkati göstermedikleri, ihmalkâr davrandıklarını belirlemişlerdir. Türkiye Ağız ve diş sağlığı hijyeni konusunda yapılan kapsamlı çalışma yetersiz bilgi ve performansla sahip olduğunu göstermiştir. Yapılan çalışmalarda acilen ağız ve diş sağlığı konusunda eğitim programlarının düzenlenmesi önerilmektedir (Gökalp, Doğan, Tekecek, Berberoğlu, Ünlüer, 2007). Aynı şekilde Türkiye el yıkama araştırması sonucunda da el hijyeni açısından dezavantajlı olarak belirlenen adölasanlar, erkekler, kırsal alanda yaşayanlar ve düşük eğitim grupları için el yıkama ve hijyen eğitimi ile ilgili programların düzenlenmesi önerilmektedir (Akdağ, 2012).

Bu sonuçlar bireylerin ailede edindikleri bilgileri ve okulöncesi ve ilköğretimde daha yoğun olarak öğretim programlarında yer alan kazanımları anne-baba ve öğretmen kontrolünün kalkmasından sonra ihmal ettiklerini ya da unutulduklarını göstermektedir. Kaldı ki her ocuk ailesinde doğru temizlik ve hijyen bilgisi ve uygulamaları ile karşılaşamayabilir. Buna göre okulöncesi ve ilkokulun yanında tüm öğretim düzeylerinin öğretim programlarında bilgi boyutunda işlemsel alanda ve bilişsel süreçler boyutunda da en az uygulama alanında da öğretim çıktılarının yer almasının temizlik ve hijyenle ilgili davranış değişiklikleri için gerekli olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin yaptıkları uygulamalar *doğru davranışı* kazanıp kazanmadıklarının belirlenmesi içinde bir dönüt niteliğinde olacak ve düzeltme şansında sunabilecektir.

Alanyazın incelendiğinde öğretim programlarının yanı sıra temizlik ve hijyenle ilgili okullarda eğitim programlarının da düzenlendiği görölmektedir. (Coştan şimşek 2011, Koyun, Özpulat, Özyarış, 2013; Mbakaya, Lee, ve Lee, 2019; Mermer, Durusoy, Türk, Coyle, 2016; Or, Ching ve Chung, 2019; Pasewaldt, Baller, Blackstone ve Bryan Malenke, 2018). Düzenlenen programlar öğrencilerin temizlik ve hijyen alışkanlıklarını olumlu olarak etkilemiştir. Ancak bu programlar okul türü, sayısı, süresi, öğrenci sayısı, hijyen konusu (el hijyeni, ağız hijyeni vb. gibi) itibarı ile sınırlılıklar içermektedir. Bu sınırlılıklar istendik düzeyde ve alışkanlığa dönüşmüş davranış değişikliğinin gerçekleşmesini engelleyebilmektedir. Ayhan, Gökler, Işıklı, Önsüz, Özey, Aydın, Durmaz ve Kalyoncu (2015) yaptıkları hijyen eğitimi programı sonrasında 1. dönem sonunda öğrencilerin bilgi düzeylerindeki anlamlı farklılığın ikinci dönem devam etmediğini saptamışlardır. Coşkun ve Kara’nın (2015) alışmalarında da öğrencilerin davranışlarındaki değişikliklerin bilgi düzeylerine oranla daha az olduğunu göstermiştir. Bu durum kısa süreli müdahale programlarının öğrencilerinin temizlik ve hijyenle ilgili davranış kazandırma konusunda etkili ancak yeterli olmadığı göstermektedir. Davranış değişikliği için daha uzun süreli, devamlılığı olan eğitimler gerekmektedir.

Dünya’daki eğitim, seyahat vb. gibi tüm etkinlikleri küresel çapta etkileyen “covid 19” henüz bir tehdit olmaktan çıkmamıştır. Ancak dünyanın birçok ülkesi gibi Türkiye’de önlemler olarak yüzyüze eğitim ve öğretim faaliyetlerini kademeli olarak başlatmıştır. Bu süreçte tüm okullara velilere, öğretmenlere ve öğrencilere yönelik alınması gereken tedbirler ve uyulması gereken kurullarla ilgili bilgilendirme broşürleri göndermiştir. Bu broşürlerde temizlik ve hijyenle ilgili ayrıntılı açıklamalar, uygulama adımları da yer almaktadır (MEB, 2020). MEB’in bu alışması Covid-19 sürecinde ortaya çıkan bir gereksinim sonucunda yapılmıştır. Ancak geçmişte de bir çok pandemi yaşanmıştır. Covid 19 pandemisi öncesinde de temizlik ve hijyenle azaltılabilecek, yayılması önlenilecek sonucu ölümcül birçok bulaşıcı hastalık dünya’nın birçok yerinde varlığını sürdürmektedir. İnsanlık pandemiler ve bulaşıcı hastalıklarla her zaman karşılaşacaktır. Bu salgın son olmayacaktır. Geçmişte, günümüzde ve gelecekte temizlik ve hijyen insan sağlığı için önemini her zaman koruyacaktır. Bu nedenle devletler gereksinime dayalı anlık çözümler yerine bireylerin yaşamlarının uzun bir dönemini geçirdikleri örgün eğitim programları yoluyla vatandaşlarına temizlik ve hijyenle ilgili “doğru” tutum, bilgi ve becerileri kazandırmak zorundadır. Bu nedenle kısa süreli verilen eğitimler, informal süreçler yerine okul öncesinden başlayarak tüm örgün öğretim kurumlarında öğretim programlarında kesintisiz olarak temizlik ve hijyenle ilgili öğretim çıktılarının yer alması önerilebilir. Sağlık bilgisi ve trafik kültürü dersi

yalnızca ortaöğretim 9. sınıflarda okutulmaktadır. Bu dersin öğretim programında temizlik ve hijyenle ilgili yalnızca iki çıktının olması, temizlik ve hijyen konularının yetersiz ve yüzeysel olarak işlendiğine işaret etmektedir. Genel derslerin yanı sıra Sağlık bilgisi ve trafik kültürü dersinin ilkokuldan başlayarak tüm öğretim kademelerinde öğrencilere beceri kazandıracak biçimde okutulması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, R. (2012). *Türkiye el yıkama araştırması*. https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/elyika_tr.pdf adresinden 01.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Abay, Ş.A. ve Özvarış, Ş.B. (2018). İlkokul öğrencilerinin genel hijyen konusundaki ihtiyaçlarının saptanması. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 5(27), 352-357.
- Aile ve Çalışma Bakanlığı (2020). <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/40969/isyerlerinde-koronaviruse-covid-19-karsi-alinmasi-gereken-onlemler.pdf>
- Aylaz, R., Gunes, G., Pehlivan, E. ve Karaoglu, L. (2011). General home hygiene practices and infectious disease transmission in Malatya, Turkey. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 27(1), 172-176.
- Ayhan, E., Gökler, M.E., Işıklı, B., Önsüz, M.F., Özay, Ö. Aydın, E. Durmaz, G. ve Kalyoncu, C. (2015). Eskişehir kırsalı ilköğretim öğrencilerinde el hijyeni bilgi ve uygulaması: Müdahale çalışması. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 24(3), 98-108.
- Azor, Martinez E., Cobos, Carrascosa E., Seijas, Vazquez M.L., Fernández, Sánchez C., Strizzi, J.M. ve Torres, Alegre P. (2016). Hand hygiene program decreases school absenteeism due to upper respiratory infections. *Journal of School Health*, 86(12), 87381.
- Coşgun, M. ve Kara, F. (2015). Öğrencilere verilen sağlık eğitiminin bilgi ve davranışlarına etkisinin değerlendirilmesi, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 24(2), 55-63.
- Coştan Şimşek D. (2012). *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerine verilen planlı el yıkama eğitiminin el yıkama davranışı üzerine etkisinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erarslan, E. (2011). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin, sık görülen bulaşıcı hastalıklar ile ilgili sağlığı koruma davranışlarının değerlendirilmesi. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(2), 17-22.
- Gökalp, S., Doğan, B.G., Gökalp, Tekçiçek, M. ve Berberoğlu, A. (2007). Erişkin ve yaşlılarda ağız-diş sağlığı profili Türkiye-2004. *Hacettepe Dişhekimliği Fakültesi Dergisi*, 31(4), 11-18.
- Gün, Z.T. ve Adana, F. (2019). Çalışan adölesanların kişisel hijyen bilgi ve davranışları. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 2(1) 23-31.
- Hsieh, H. F. ve Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Kandemir, B., Durduran, Y., Pekcan, S. ve Duman Ç.S. (2016). Çocuk polikliniğine başvuran ilköğretim öğrencilerinde el yıkama uygulamalarının gözlemlenmesi. *KSU Tıp Fakültesi Dergisi*, 11(1), 32-36.
- Kırım, C. ve Hırça, N. (2015). Lise öğrencilerinin kişisel hijyen ve temizlik alışkanlıklarının fen okur-yazarlığına göre değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 790-802. doi: 10.14686/buefad.v4i2.5000138700

- Kitiş, Y. ve Bilgili, N. (2011). İlköğretim öğrencilerinde el hijyeni ve el hijyeni eğitiminin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, 4(1), 93-102.
- Koyun, A., Özpulat, F. ve Bahar Özvarış Ş. (2013). Bir eğitim programı geliştirme ve değerlendirme süreci: Ortaöğretim kız öğrencileri için “genital hijyen” eğitim programı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(4), 443-459.
- Köse, S., Güven, D., Mert, E., Eraslan, E. ve Esen, S. (2010). 12-13 Yaş grubu çocuklarda oral hijyen eğitiminin etkinliği. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(4), 44-52.
- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (2020). *COVID-19 korunma ve hijyen eğitimi*. <https://uzaktanegitimdpusem.dpu.edu.tr/urunler/covid-19-korunma-ve-hijyen-egitimi-online-canli-seminerini#.X320vmgzbc> adresinden 15.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Mbakaya, B.C., Lee, P.H. ve Lee, R.L.T. (2019). Effect of a school-based hand hygiene program for Malawian children: A cluster randomized controlled trial. *American Journal of Infection Control*, 47(12), 1460-1464. doi: 10.1016/j.ajic.2019.06.009
- MEB (2006). *Beyaz bayrak projesi*. https://tr.search.yahoo.com/search?fr=mcafee_uninternational&type=E211TR1274G0&p=beyaz+bayrak+projesi adresinden 02.05.2020 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2020). *Öğretim programları*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> adresinden 02.03.2020 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2018). *Öğretim programları*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=348> adresinden 12.05.2020 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2020). *Covid 19 öğrenci bilgilendirme rehberi*. https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_08/24093051_Ogrenci.pdf adresinden 18.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Mermer, G. , Durusoy, R., Türk, M. ve Coyle, S.B. (2016). Hijyen eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeyine ve okul devamsızlığına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 16-22.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1984). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Oğuzöncül, A.F., Bulut, İ., Pirinççi, E., Yurt, N. ve Deveci, S.E. (2020). Kırsalda yaşayan ilköğretim yaşındaki çocukların hijyen ve beslenme davranışlarının değerlendirilmesi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(1), 73-83. Doi: 10.35232/estudamhsd.606559
- Or, P.L., Ching, P.T.Y., Chung, J.W.Y. (2019). A program to improve the hand hygiene compliance of Hong Kong preschoolers with an insight into their absenteeism. *Am J Infect Control*, 47, 498-503. doi:10.1016/j.ajic.2018.11.014
- Önsüz, F. M. ve Hıdıroğlu, S. (2008). İstanbul'da farklı iki ilköğretim okulundaki öğrencilerin kişisel hijyen alışkanlıklarının belirlenmesi. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 9(1), 9-17.
- Pasewaldt, S.E., Baller, S.L., Blackstone, S.R. ve Bryan Malenke, L. (2018). Impact of a hand hygiene. curriculum and group handwashing station at two primary schools in East Africa. *International Quarterly of Community Health Education*, 39(3), 175-187.
- Roberts, L., Smith, W., Jorm, L., Patel, M., Douglas, R.M. ve McGilchrist, C. (2000). Effect of infection control measures on the frequency of upper respiratory infection in child care: a randomized, controlled trial. *Pediatrics*, 105(4), 738-742. doi: 10.1542/peds.105.4.743
- Soyluoğlu, B. (2003). *Çağdaş sağlık anlayışı*. <http://bilheal.bilkent.edu.tr/aykonu/Ay2003/kasim03/cagdassaglik.html> adresinden 01.08.2020 tarihinde edinilmiştir.

- Stevenson, R.J., Case, T.I., Hodgson, D., Porzig-Drummond, R., Barouei, J. ve Oaten, M.J. (2009). A scale for measuring hygiene behaviour: Development, reliability and validity. *American Journal Infection Control*, 37(7), 557-564. doi:10.1016/j.ajic.2009.01.003
- Taşkıran, N., Khorshid, L. ve Sarı, D. (2019) Üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarının karşılaştırılması. *Sağlık ve Toplum*, 29(2), 65-78.
- TDK (2011). *Güncel Türkçe Sözcük*. (11. Bas.). Ankara: Türk Dil Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, Y. K., Durgun, H., Nemutlu, E. ve Kurd, O. (2020). COVID-19 salgını sırasında bireylerin sosyal el yıkama bilgi ve tutumunun değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Journal Of Contemporary Medicine*, 10, 1-8. doi: 10.16899/jcm.745349
- Uzunçakmak T. (2012). *Ergenlerde öz bakım eğitiminin öz bakım gücüne etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- World Vision International. (2020). www.worldvision.com.au/global-issues/work-we-do/water-sanitation#XPImFIwPzIe6uXe5.9. adresinden 21.10.2020 tarihinde indirilmiştir.
- World Health Organization (2012). *Health statistics and information systems*. Cause-specific mortality estimates for 2000-2012. Available https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/estimates/en/ adresinden 08.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- WHO. (2009). *Diarrhoea: why children are still dying and what can be done*. Geneva: UNICEF/WHO. https://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/9789241598415/en/ adresinden 08.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- White, C., Kolble, R., Carlson, R., Lipson, N., Dolan, M., Ali, Y., ve Cline, M. (2003). The effect of hand hygiene on illness rate among students in university residence halls. *American Journal of Infection Control*, 31(6), 364-370. doi: 10.1016/s0196-6553(03)00041-5
- Yalova Üniversitesi (2020). *COVID-19 korunma ve hijyen eğitimi sertifikalı kurs programı*. <https://yusem.yalova.edu.tr/egitim-417-covid-19-korunma-ve-hijyen-egitimi-sertifikali-kurs-programi> adresinden elde edilmiştir.
- Yılmaz, E., Özkan, S. (2009). Bir ilçede farklı yerleşim yerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 1-18.
- TSE, (2020). *T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, hijyen, enfeksiyon önleme ve kontrol kılavuzu sanayi kuruluşları için Covid-19 Pandemik COVID-19'a özel uygulamalara yönelik hazırlanmıştır*. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20200520232805_0.pdf adresinden 07.10.2020 tarihinde edinilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Transforming the correct acquisitions in sanitation and hygiene into real life habits plays a very important role in protecting the health of children in particular and the health of society/societies in general. At this point, the fact that studies point to insufficient information and habits in children regarding sanitation and hygiene constitutes a significant problem (Abay, & Özvarış, 2018; Kaya et. al., 2006, Kırım, & Hırça, 2015; Oğuzönücü, Bulut, Pirinççi, Yurt, & Deveci, 2020; Önsüz, & Hıdıroğlu, 2008; Yılmaz, & Özkan, 2009). Especially, the “Covid-19 epidemic”, with which the whole world is struggling today, has once again revealed that sanitation and personal hygiene play a vital role in protecting the health of the individual in particular and the health of the society in general. WHO and the Ministries of Health around the world have emphasized the importance of sanitation and hygiene in general and hand hygiene in particular as

the most important means of stopping the spread of the epidemic. Both in Turkey and in the world verbal, written and visual means of information have been used so that all individuals including the ones who have been through all levels of formal education can acquire “proper hand washing” skills. Today, as the epidemic continues to threaten human health globally, sanitation, hygiene and hand hygiene are emphasized as one of the most important measures. It is a requirement for formal educational institutions to teach individuals the accurate sanitation and hygiene habits to protect them from diseases that threaten human health, to ensure that these diseases do not spread and to protect the health of the individuals, the society and in fact the world, globally. In formal education, “Health information and traffic culture” lesson is included in the curricula and learning outcomes about “sanitation and hygiene” are included in the other lessons as well. This study aimed to present the level of “sanitation and hygiene” skills that individuals can acquire through education programs by determining the learning outcomes of sanitation and hygiene in the school curricula in Turkey.

Qualitative research method was used in this study and data were collected via document analysis. The documents used in this study consisted of preschool, primary school, secondary school and high school curricula located on the website of the Ministry of National Education, Board of Education (MoNE, 2020). Vocational high schools and foreign language courses were not included in the study. Preschool, primary school, secondary school and high school curricula implemented in the 2019-2020 academic year were examined within the scope of this study. The data were analyzed by directed content analysis. All relevant curricula were combed using the keywords determined by expert opinion. The learning outcomes in those curricula related to “sanitation and hygiene” were coded according to the course and grade levels and were examined according to the revised version of the Bloom Taxonomy. The desired competencies and levels of sanitation in terms of content and cognitive processes were defined based on these results. In terms of coding, reliability was ensured by seeking expert opinion.

Based on the study results, it was determined that curricula investigated in the framework of this study included 35 direct and indirect learning outcomes related to sanitation and hygiene. It was determined that the learning outcomes were more extensive in the Social Studies curriculum in primary school through grades 1-4, followed by high school, secondary school and preschool education programs, respectively. It was found that the learning outcomes related to sanitation and hygiene which target to provide basic self care skills in the preschool curricula have expanded in primary school to include other health related issues including the environment, food and other people’s health. Regarding cleaning in preschool and primary school curricula, “the child’s getting into the habit of cleaning” was emphasized. Preschool and primary school curricula emphasize “child’s acquiring the habit of sanitation”. Secondary school curricula have been expanded to include the food hygiene and materials used for sanitation and hygiene in addition to personal hygiene by using the teaching principle of near-to-far. It is noteworthy that high school curricula give learners the “responsibility to keep their environment clean” in addition providing them with the habit of personal hygiene. In addition, high school curricula aim to create awareness in students about the personal and environmental effects caused by the use and misuse of cleaning materials.

The study determined that the learning outcomes related to sanitation and hygiene in preschool and primary school curricula are concentrated in the knowledge dimension and in the operational area according to revised Bloom taxonomy. Learning outcomes related to sanitation and hygiene in secondary school and high school curricula are concentrated in the conceptual area the knowledge dimension. Preschool and primary school periods are important to ensure that children transform the rules related to hygiene into behavior. In primary school, the children who do not have the opportunity to attend preschool and preschool education institutions learn new information about hygiene and sanitation and add these to the knowledge acquired from their parents. It is easier to acquire personal hygiene habits at early ages. Providing accurate personal hygiene information at school and reinforcing what is learned at home will form the basis of healthy individuals and therefore a healthy society in the future (Önsüz, & Hıdıroğlu, 2008).

As social environments, schools provide children controlled environments for learning many skills with their peers related to daily sanitation and personal hygiene in regards to eating, drinking, using the toilet etc. However, when learning outcomes related to sanitation and hygiene are at knowledge level, behavioral change will not occur; they need to be acquired practically and on a hands-on basis (Kandemir, Durduran, Pekcan and Duman, 2016). Especially in early childhood, children can learn by doing. For this reason, the concentration of learning outcomes in the operational field in preschool and primary school curricula can be considered as a positive characteristic of the program. However, concentration of the learning outcomes in more conceptual areas in advanced grades may not be sufficient in terms of transforming the correct behaviors into real life habits. As a matter of fact, studies conducted at different education levels demonstrate that students' knowledge and skills regarding hygiene and sanitation are not at desired levels (Abay, & Özvarış, 2018; Kaya et. al., 2006, Kırım, & Hırça, 2015; Oğuzöncü, Bulut, Pirinçci, Yurt, & Deveci, 2020 Önsüz, & Hidroğlu, 2008; Yılmaz, & Özkan, 2009). These results show that, besides preschool and primary school, it is necessary in the curricula of all education levels to include teaching outcomes related to sanitation and hygiene in the knowledge dimension in the operational domain and in the cognitive process dimension in at least the implementation domain to ensure behavioral changes. Student practices will provide feedback in determining whether they have acquired the “correct behavior” and will offer them a chance to correct their behaviors if necessary.

Sanitation and hygiene will be important for human health in the future as they are important now and as they had been important in the past. For this reason, states are obliged to equip their citizens with the “correct” attitudes, knowledge and skills about sanitation and hygiene through formal education programs in which individuals spend a long period of their lives. Longer-term, continuous training is required for behavioral change. For this reason, instead of short-term teaching, it is suggested that all formal education institutions starting from preschool should include teaching outputs related to sanitation and hygiene without interruption. In addition to general courses, it is suggested to include the Health information and traffic culture course in all education levels starting from primary school in a way that will provide students with the necessary skills.